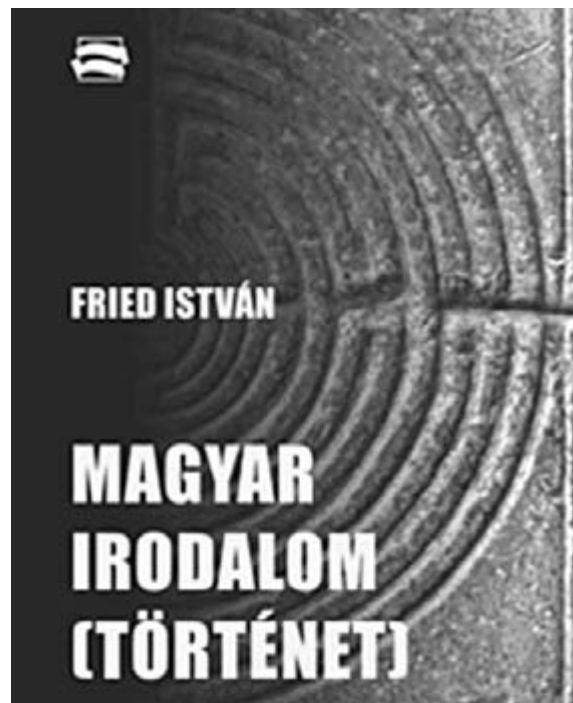

Büky László

Fried István: Magyar irodalom(történet) – Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből

A kötet cím el is igazítja az olvasót, és valamelyest – mondhatni – meg is téveszti. A hagyományos irodalomtörténetre való utalás ellenére ugyanis, amint az alcím mutatja, tizenhat tanulmány sorakozik Fried István legújabb könyvében különféle témakörökről. A Bevezető, avagy a szerző maga mentsége, jobban mondván mentegetése című megnyitás (5–8) tájékoztat a megtévesztésről. Ugyanis a Herder-díjas professzor elmondja: „[...] mást se tettem elmúlt évtizedeim során, mint megkísérleltem az irodalomtörténeti munkálatokhoz való hozzájárulást, tudván tudva, hogy a hagyományosnak tekintett irodalomtörténet fölött több okból eljár az idő”; a részletkutatások összessége helyébe különféle szerzők különféle alkalmakra készült különféle indíttatású, háttérű, különféle kontextusokra figyelő értekezéseit, esetleg esszéit tartja az irodalomtörténetek egymásutánjának (5). A Pannon Tükör olvasóinak korábban (2007/1: 49–50) bemutatam már Fried István egyik tanulmánykötetét (Szomjas Gusztáv hagyatéka, Budapest, 2006), és akkor is utaltam arra, hogy a szerző nem a hagyományos monografikus feldolgozásmódot követi, hanem az egyes Krúdy-munkákat elemző dolgozatai állnak össze pályarajzzá, amely pályarajzot az időrenden kívül az egyes művekben fölmerülő elbeszélői probléma tart össze. Friednek Márairól szóló könyvei is példák lehetnek az efféle kisdolgozásra és földolgozásra: Siker és félreértés között – Márai Sándor korszakok határán, Szeged, 2007 (ismertetésemet l. Forrás XXIX [2007.], 7–8. szám, 168–71); Író esőköpenyben – Márai Sándor pályaképe, Budapest, 2007 (ismertetem: Magyar Nemzet 2007. április 28., 35). Ezekben a tanulmánykötetekben is megfigyelhető az, hogy a szerzőt – mint írja is – főként az érdekli, „[...] ami jórészt kimaradt az eddigi vizsgálódásokból. A hiányok érdekelnék, pontosabban az, amit hiányként értékelhetek”. Így azután Fried tanulmányainak és tanulmányköteteinek rendre valamilyen probléma áll középpontjában, így alakul Verseghytől, a XVIII. századtól szinte a máig az „irodalom(történet)”, amely az új és új szempontok fölvetése és fölvetődése okán lezárhatatlan és befejezhetetlen.

Az említett Verseghy Ferencről szóló tanulmány a Kazinczyénál jóval földközelibb klasszicizmusát taglalja. Verseghynek Égfi Ferencz című, befejezetlen – egyes részei kiadatlanok – verses regénye „az antikvitás embereszményének a XIX. századi magyar ideává átköltött változatát utasítja el, hogy egy, a hétköznapi életben megvalósítható életfelfogás poézisével szolgáljon” (17). Fried Verseghy kísérletében Goethe Hermann és Dorottyájának mint a polgárosított antik eposznak magyar megteremtését látja.

Kazinczy és Vörösmarty munkássága között helyezi el a tudós szerző Kisfaludy Károlyt, aki időben nyilván ott van, és műfaj-történetileg is (27). Így a Kazinczy-epigrammák tárgyát átvéve, módosítva, más viszonylatrendszerbe helyezve részben éppen Kazinczy

ellen fordítva ír ebben a műformában, és új a Széchenyi kezdeményezte lóversenyek díjnyertesének költött vers, amely ugyan közvetve a hazai haladást szolgálja, ám nem „haza-puffogatás” módján. Kisfaludy Károly megpróbálja létrehozni a nemzeti színjátékot. Színműveiben példát ad a művelt, európai viselkedésre, műveltségre a parlagiasság ellensúlyozása céljából. A magyar nyelvű vígjáték kiállja a versenyt a német színház jobb darabjaival is. Kisfaludy Károly fő formáját ezzel is összefüggve az irodalompolitikusai tevékenység adja (36).

A Kisfaludy Sándor és a nyelv elégtelensége című tanulmányban (38–59) a költő Kesergő szerelem-ében a test, a szemek, az arc, a haj, a kebel és így tovább a „kellemek”-nek – mint Kisfaludy írja – „bár mely nyelv birtokában | nem lelődnék neveik”. A magyar költői nyelv akkortájt mutatkozó viszonylagos szegénysége találkozik a költő egyszer használt nyelvi megoldásainak többszöri alkalmazásával. A szív feneké szókép három-négy adata is ezt mutatja (pl. „Nincs elme, mely megmérhetné [...] | Az emberszív fenekét, | Ezer titkos rejteket”; „Így hal szívem fenekén | A remény”). Ez is azt a benyomást erősíti, hogy nem talál minden érzelmi-gondolati állapotra és helyzetre megfelelő kifejezést a költő. Ámbár éppen a szív főnév nagy megterheltségű a lírában, a XX. századból is van példa, Füst Milán lírájának minden második darabjára jut egy előfordulás, megvan nála a szív feneké metafora is: „[...] mosolyod őrijt | S hogy talán sugárzó uszályod e mély csend a szívem fenekén!” (Füst Milán: Upaniszada, Nyugat 1920:1126; vö. Büky László: Képköltés és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében, Akadémiai K., Budapest, 1989., 61). A tanulmányíró azonban kimutatja, hogy Kisfaludy Sándor valóban nem találta meg a költői névadás formáit, csupán „egy-egy strófa erejéig volt képes felülemelkedni szókincse és képzelőereje szűkösségén” (56). A megnevezhetetlenség az idill szituációját jelenti, ezért akarta is, nem is Kisfaludy a megnevezést, amely kivezetett volna az ismeretlen világba.

A Vörösmarty Mihály romantikájának a kelet-közép-európai vonásait megrajzoló fejezetben egyebek mellett France Prešeren, Mickiewicz, Karol Hynek Mácha vonatkozási pontjai a szerzőnek, a koraromantikus költészetfelfogást szembesítették a nemzeti irodalmi hagyománnyal, s így rendszert alkottak és egyúttal meg is tagadták azt (74). Az európai romantika fordulóján született Csongor és Tünde Fried elemzésében epikai, drámai és határozottan lírai korszakot előlegez, irodalmat és zenét találkoztat (94). – A Vörösmartyval szemben önálló irodalmi „atya” szerepkört (ki)követelő Petőfi Sándor (95–105), illetőleg Petőfi modernsége (106–16) is külön fejezet. Fried irodalmi gondolkodásmódjára jellemző, hogy kimutatja: Petőfi (Heinéhez hasonló módon) a romantika romantikus kritikáját végzi el, Fried István megállapításait a széles körbe való kitekintés révén

is igazolja, Schlegel-fivérek, Matthison, Madame de Staël és mások kínálják számára az értelmezői hátteret.

Madách Imrével foglalkozva a szerző rámutat, hogy Az ember tragédiája nemcsak a magyar irodalomban jelent fordulatot, hanem a szomszédos népek irodalmában is, Fried Njegos, Zmaj, Hviezdoslav és mások tevékenységéből veszi a bizonyítékokat.

A már említett Krúdy-monográfia mellett és után is van az irodalomtudósnak mondandója az álmok és (el)múló idő művészeről, Krúdyról, akinek a Palotai álmok című regényének értelmezésébe vezet el az egyik tanulmány (130–8). A századforduló valóságához és látszatához „hozzaálmódott” – ez Krúdy kulcsszószerű igéje a műben – kis dunántúli állomás, Várpalota rárajzolódik a magyar irodalom térképére. A történet, a mese lehetősége az elbeszélés, a történet létrejöttét eredményezheti, a meseinek véltből kibontakozik a hétköznapi, a reális.

Kosztolányi Dezső Aranysárkány című regénye értelmezéskíséretének végeredménye: a regényt „[...] átjárja a mesei-mitológiai – a szakralitás körébe tartozó utalások – anélkül, hogy »rendszerbe« foglalódnának” (151). A kispolgári létre vagy létértelmezésre rá van építve a mítoszbefogadás, efféle megoldásokat Heinrich Mann, Márai Sándor is alkalmazott. Fried bizonyos kapcsolatokat mutat ki Giorgione (Zorzi Castelfranco) A három filozófus című képének szimbolikájával, Kosztolányi is egy érzésgócot bolygat meg, bonyolult eszmétársítási rendet alakít ki.

A kötet József Attila-tanulmánya – József Attila meglelte-e hazáját? (158–66) – azt állapítja meg, hogy a költő a korabeli magyarságversek, hazafias versek témaköre vonatkozásában is megújította a magyar lírát (Születésnapomra; Hazám; Ime, hát megleltem hazámat), európaisága tudatában a végsőkig magáénak érzi és tudja a hazát.

Márai Sándor kispróza fordulatáról (167–83) és az író Béke lthakában című regényéről (184–213) értekezik a szerző a továbbiakban. A három szereplő által elmondott események hőse, Ulysses egy Franz Kafka főhőssel, A kastély földmérőjével, K.-val kerül Fried gondolkodásmódja révén kapcsolatba. Sem K., sem Ulysses nem jut el az idill békéjének otthonában.

Faludy György, Kertész Imre, valamint Lövetei Lázár László munkásságának egy-egy részletével foglalkozik a három utolsó tanulmány, s egyúttal a mába ér a Verseghyvel indított „Magyar irodalom(történet)”, amelynek – meggyőződhetik róla az olvasó – nemcsak az itt vázlatosan bemutatott íve, hanem a főntebb említett eljárása jellemző a szerzőre, hiszen a tanulmányozott írók, költők, illetőleg műveik széles, világirodalmi összefüggéseket földéző értelmezésekben, magyarázatokban jelennek meg.

(Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2010.)